

Latvijos Žiemgala: ką liudija vietovardžiai

L a i m u t e B A L O D E

Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas, Helsinkio universitetas

Pagrindinės sąvokos: *onomastika, vietovardžiai, žiemgaliai, Latvijos Žiemgala.*

Įvadinės pastabos

Straipsnyje apibendrinamos dabartinės Žiemgalos (latv. *Zemgale*) – istorinės srities, vieno iš Latvijos istorinių etnografinių regionų – vietovardžių kilmės hipotezės ir pirminė toponimų semantika. Supažindinama su Žiemgalos miestų (*Auce, Bauska, Dobeļe, Jelgava, Kalnciems, Tukums*) trumpa istorija ir pavadinimų etimologija. Analizuojami Latvijos Žiemgalos didžiausių upių pavadinimai, arba potamonimai, – Lielupė (*Lielupe*), Mūša (*Mūsa*), Nemunėlis (*Mēmele*) – ir kai kurių intakų vardai. Trumpai aptariami ir Žiemgalos oikonimai, arba gyvenamųjų vietų pavadinimai, bei mikrotoponimai, arba žemėvardžiai. Atkreipiamas dėmesys ir į Žiemgalos skolinių sluoksnius, analizuojami galimi lituanizmai, jų adaptacija latvių kalboje. Straipsnio tikslas – analizuoti Latvijos Žiemgalos miestų, didžiausių upių pavadinimų kilmę, išryškinti toponimų, ypač oikonimų ir mikrotoponimų, fonetinius ir morfologinius ypatumus. Tiriamos onomastinės medžiagos pagrindą sudaro Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto Onomastikos skyriaus Vardyno kartoteka bei visi publikuoti latvių ir Lietuvos vietovardžių žodynai. Žiemgalos miestų ir upių vardų etimologijos – daugiausia iš Laimutės Baluodės (*Laimute Balode*) ir Ojaro Bušo (*Ojārs Bušs*) sudaryto vietovardžių kilmės žodyno *No Abavas līdz Zilupei* (Rīga, 2015). Darbo metu pasinaudota aprašomuoju ir lyginamuoju bei kitais onomastikos tyrimo metodais – istoriniu, etimologiniu, darybiniu.

1. Istorinio etnografinio regiono *Zemgale* / *Žiemgala* pavadinimas

Latvių kalboje Žiemgalos terminas įsitvirtinęs kaip *Zemgale*. Pirmoji asociacija – „zema is gals“ – sieja su daiktavardžiu *zeme* / *žemē* arba su būdvardžiu *zems* / *žemas* (tai tarsi pagrindžia ir šio krašto geografija su plačiomis lygumomis ir žemumomis). Šią hipotezę buvo linkę remti ir kai kurie kalbininkai – Juris Plāķis (*Juris Plāķis*) (Plāķis 1928, 66), Vladas Grinaveckis (*Grinaveckis*) (1968). XIII a. danų kronikoje lotynų kalba taip pat užfiksuota forma *Semigalia*. Vis

dēlto dauguma kalbininkų mano, kad šio toponimo pagrindą sudaro *ziema* / *žiema*, taigi ‘žiemų, šiaurės kraštas’, rekonstruoja formą **Ziemigala* < **Zeimigala*, kur dvibalsis *-ie-* < *-ei-*; plg. liet. *Žiemgala*, švedų *Sæimgala*, vikingų Ingvaro sagoje XI a. minėti žiemgaliai – *Seimgaler* (Zinkavičius 1984, 349–350; Zemītis 2013), XII a. senr. *Zimigola* (зимигола, зимъгола). Latvių dabartinė forma *Zemgale* atsirado palyginti neseniai, veikiama vokiečių *Semgallen* (XI–XIII a. užrašytos formos *Semigallia*, *Semgalli*). 1685 m. fiksuotas įrašas latvių kalba <...> *pahr* <...> *Semgallu*. Antrasis dėmuo siejamas su leksema *galas* ‘sritis, kraštas’. Tokį vardą galėjo duoti tik pietiniai kaimynai (matyt, lietuviai) (Zinkavičius 1984, 359).

O. Bušo pasiūlyta etnonimo, arba tautovardžio, kilmės hipotezė sieja su Lietuvos ir Latvijos pasienio upės pavadinimu *Žeimė* ‘žimos upė, šaltoji upė’, taigi *zemgaļi* / *ziemgaliai* – gyvenantys prie Žeimės upės (Bušs 1990, 89–90)¹.

Žiemgala ir Sēla (latv. *Sēlija*, arba *Augšzeme*, *Augškurzeme*) dabartiniais laikais Latvijoje dažnai nėra atskiriamos. Istoriskai nuo XVI a., nuo Kuršo kunigaikštystės laikų, Sēla buvo laikoma Kuržemės aukštutine dalimi, o XX a. pradžioje nepriklausomoje Latvijos Respublikoje Sēla ir Žiemgala buvo sujungtos į vieną bendrą teritoriją. Šiame straipsnyje aptariami tik tikrosios Žiemgalos vietovardžiai, Sėlos toponimų neliečiant. Be to, ir riba tarp Kuržemės ir Žiemgalos yra sąlygiška, dažnai diskutuotina (pavyzdžiui, Tukumo miestas kartais priskiriamas Kuržemei, kartais Žiemgalai) (žr. pav.).

Pav. Latvijos istoriniai etnografiniai regionai
(<https://lv.wikipedia.org/w/index.php?curid=84654>)

¹ Plačiau apie vietovardį *Zemgale* žr. Būga RR II 106–109, 675; Bušs 1988, Bušs 1990, 89–90; Dini 2000, 262; Endzelīns DI III 419; Grinaveckis 1968; Kabelka 1982, 77; Karulis II 555; Plāķis 1928, 66; Zinkavičius 1984, 350–351; Balode, Bušs 2015, 36–37 ir kt.

2. Latvijos Žiemgalos miestų vardai

2020 m. duomenimis, Latvijoje yra 76 miestai. Latvijos tikrosios Žiemgalos miestai, kurių pavadinimai analizuojami šiame straipsnyje, pateikiami abėcėlės tvarka: latv. *Auce* / liet. *Aucė* – miesto teisės suteiktos 1924 m., gyventojų skaičius – 2 470 (2019 m. duomenimis); *Bauska* / *Bauskė* – miesto teisės suteiktos 1609 m., 8 838 gyventojai; *Dobele* / *Duobelė* – miesto teisės suteiktos tik 1917 m., 9 575 gyventojai; *Jelgava* – Žiemgalos didžiausias miestas, miesto teisės jau nuo 1573 m., 60 804 gyventojai; *Kalnaiems* / *Kalnaiemas* – kaip miestas buvo žinomas 1991–2010 m., mažiausias gyventojų skaičius – 1782; *Tukums* / *Tukumas* – miesto teisės nuo 1795 m., 16 999 gyventojai. Tačiau šie vietovardžiai kaip gyvenviečių pavadinimai istoriniuose šaltiniuose minėti daug anksčiau – jau XIII a.: iš minėtųjų anksčiausiai fiksuotas Tukumo vardas – 1253 m. (*Tuckemen*), Duobelė – 1254 m. (*Dubelene*, *Dubelone*), Jelgava – 1265 m. (*Mithow*).

Auce / liet. *Aucė*, anksčiau *Aukė* – miestas Latvijos pietuose, Lietuvos pasienyje, prie Aucės upės. Istoriniuose šaltiniuose gyvenvietė pirmą kartą paminėta 1426 m. – *Owce*. XIX a. pabaigoje prie geležinkelio stoties pradėjo augti miestelis. Miesto teisės įgijo 1924 m. Gyvenvietės vardas vadinamas perkeltiniu – pasiskolintas iš upėvardžio *Auce* (apie 75 km ilgio upė, ištekanči iš Aucės ežero – *stagnum que <...> Autzil*). Janis Endzelynas (*Jānis Endzelīns*) rašo, kad aukštupyje Aucės upė srauni, todėl spėja, kad galima sieti su liet. *išaukti* (*sic!*) ‘iššaukti’ (gal klaida?) be smulkesnių komentarų (ir latv. *auka*?) (*Lvv* I 49). Savo ruožtu latvių etimologas Konstantinas Karulis (*Konstantīns Karulis*) šią latv. leksemą *auka* ‘stiprus vėjas’ sieja su kitu liet. veiksmazodžiu *aukterti* ‘kaukti’ (*K a r u l i s* I 87); garso, triukšmo reikšmės hidronimai, arba vandenvardžiai, nėra retenybė, todėl siejimas (*Auce* : *auka*) neatrodo visai atmetinas.

Kazimieras Būga šį toponimą sieja su liet. *aukė* be komentarų (*B ū g a* RR III 256), tačiau *LKŽ* tokio apeliatyvo neužfiksuoja.

Patikimesnė atrodo Aleksandro Vanago (*LHEŽ* 52–53) pateikta hipotezė: liet. *Aukupis* ir kt. greičiausiai sietini su latv. *Auce* < liet. *aukuoti* ‘suptis, sūpuoti’. Hidronimo semantinę motyvaciją remia ir kitų vietovardžių analogija: plg. upėvardis ir gyvenvietės pavadinimas *Līgatne* : *līgot* ‘supti, suptis’ (*B a l o d e*, *B u š s* 2015, 61–62).

Bauska / liet. *Bauskė* – miestas Latvijos Žiemgalos pietinėje dalyje, Mūšos (latv. *Mūsa*) ir Nemunėlio (latv. *Mēmele*) santakoje. Jau I a. pr. Kr. pilies vietoje buvo įsikūrusi įtvirtinta gyvenvietė. Vardas paminėtas 1443 m., kai pradėta pilies statyba, kurios vardas vėlesniuose šaltiniuose rašomas kaip *Pawszke* (1454), *Bawsenborg* (1457), *Boske* (1503), *Bowsenborch* (1505). Prie pilies Kirbako pusiasalyje (*Ķirbaka pussala*) atsiradusi amatininkų ir žvejų gyvenvietė buvo vadinama ir *Bauska*, ir *Vairogmiests* < latv. *vairogs* ‘skydas’ (vok. *Schildburg*). Apie 1584 m. Bauska pradėjo augti dabartinėje vietoje. Latvijos teritorijoje šios šaknies vietovardžių esama ir kituose regionuose: *Jaunbauska*, *Kalnabauska*, *Bauski*, *Bausku purvs*. J. Endzelynas šiuos vietovardžius sieja su latv. tarimine leksema *bauska* 1. ‘prasta pieva’; 2. ‘prastas, apgriuvęs namelis’ (*Lvv* I 89).

Egzistuoja ir kitos šio miesto vardo kilmės hipotezės: Jurgis Gerulis (G e r u l i s 1922, 18) Bauskos pavadinimą galimai sieja su senųjų prūsų raisto pavadinimu *Bawsiske*, asmenvardžiu *Bawse* (plg. liet. asmenvardį *Baužà*), rekonstruodamas vietovardžio ankstesnę formą **Bauziska*. Endzelynas (*ME* I 268–269; *Lvv* I 89) mano, kad rekonstruojamoji forma turėtų būti **Bausiska*. Šiai hipotezei pritaria ir Vladimiras Toporovas (*Владимир Топоров*) (Т о п о р о в 1975, 202, 203).

Dzintra Hirša atkreipia dėmesį į vietovardžio istorines formas be priesagos *-k-*: *Bowsenborch* < latv. *bauze*, – viena iš reikšmių – ‘galva; viršūnė’, kuri itin tikėtų pilies pavadinimo motyvacijai; plg. Matkulėje *Bauskalns* // *Bauzes kalns* (H i r š a 2008, 22–24; B a l o d e, H i r š a 2009, 284–286; B a l o d e, B u š s 2015, 69–72).

Dobele / liet. **Duobelė** – miestas Žiemgalos vakarinėje dalyje, Bėrzės upės dešiniajame krante, kur iki XIII a. buvusi stipri žiemgalių pilis. 1254 m. šios gyvenvietės vardas minėtas vok. *Dubelene*, *Dubelone*, vėlesniuose užrašymuose *Doblene*, *Doblenen*, *Doblen*. Šios fiksacijos rodo, kad pradinė vietovardžio forma buvusi **Dobelene* (arba **Dobeliene*, kaip rekonstravo J. Endzelynas) (*Lvv* I 246–247). Vietovardžio pagrindas, matyt, latvių (ar žiemgalių, gal net bendrabaltiška) leksema *dobe* ‘duobė; įduba; provėža’, latv. *dobele* ‘nedidelė duobė; įduba’ (*ME* I 531). Taigi **Dobelene* būtų ‘gyvenvietė nedidelėje įduboje’ (B a l o d e, B u š s 2015, 94–95).

Jelgava / liet. **Jelgava** – stambiausias Latvijos Žiemgalos miestas, dažnai vadinamas Žiemgalos sostine, išaugęs prie Lielupės upės. Tai buvęs žiemgalių uostas ir prekybos centras. Vietovės vardas (vok. *Mithow*) istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1265 m., kai pradėta medinės pilies statyba. Magdeburgo teisės miestas gavo 1573 m.

Yra žinoma net keletas Jelgavos vardo kilmės hipotezių. Viena iš seniausių etimologijų sieja su lyvių žodžiu *jālgab* ‘miestas’ + vietovardžiams būdinga latv. priesaga *-ava*. J. Endzelynas manė, kad šis žodis buvęs ne apeliatyvas, o tikrinis žodis (E n d z e l i ņ s DI III₂ 46–50), juolab kad dabartiniais laikais lyviai tokio bendrinio žodžio neturi. Dar minėtinas siejimas su lyvių leksema *jālga* ‘koja’ (T h o m s e n 1890, 254–255) ir sukonstruotu lyvių kalbos dūriniu *jālgapā* ‘koja + galva, galūnė’, kuris galbūt galėjo reikšti ‘piliakalnis’ (S a k r a n o w i c z 1896), nors šie spėjimai labai abejotini.

K. Karulis yra iškėlęs net keletą baltiškų / latviškų Jelgavos vardo hipotezių. Jis surado latvių tarmybę *jelgs* ‘seklus, drėgnas, permirkęs, pavandenijęs’, *jelga* ‘šlapia, pelkėta vieta’ (K a r u l i s 1983, 125–128; K a r u l i s II 51), tačiau šio tarminio žodžio paplitimas labai siauras, užregistruotas toli nuo Jelgavos miesto, tik šiaurinėje Latvijos dalyje, prie Mazsalacos. Remiantis kitomis K. Karulio hipotezėmis, *Jelgava* – tai ‘religinė kulto vieta’, plg. latv. *elks* I ‘stabas’, latv. *elks* II ‘kampas, išlinkis, išgauba’. Galbūt Lielupė, K. Karulio nuomone, šioje vietoje buvo vadinama *Jelgava* (K a r u l i s II 51–52).

Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, Antrojo pasaulinio karo metu, vokiečių okupacijos metais vokiečių spaudoje, o spaudoje rusų kalba dar ir vėliau Jelgava

buvo vadinama ir kitais vardais: *Mītava* // *Nītava* // *Nītauja* (vok. *Mithow*, *Mitau*, rus. *Мумав*, liet. *Mintauja*). Šis pavadinimas paprastai siejamas su latvių kalbos veiksmažodžiu *mīt* ‘mainyti, keisti’, t. y. ‘mainų, prekybos, turgaus vieta’. Tiesa, mėginta sieti ir su kitu latvių veiksmažodžiu *mīt* ‘minti, mindyti, trypti’ (Thomson 1890, 254–255), tarsi semantiškai susiejant su ‘koja’ abu vietovės vardus – ir *Mītava*, ir *Jelgava*.

Reikia pridurti, kad egzistuoja ir daugiau kitų hipotezių, aiškinančių *Mintauja* vok. *Mitau* < *Mitte in der Aue* ‘upės Aa vidurys’, o *Jelgavą* kaip ‘miestą žemumoje’.

Sunku nuspręsti, kuri iš anksčiau minėtų *Jelgavos* kilmės hipotezių – finiškoji ar baltiškoji – būtų svaresnė ir patikimesnė. Tenka pripažinti, kad šio miesto pavadinimo etimologija tebelieka iki galo neatskleista (žr. taip pat Buga RR III 843; Balode, Hirša 2009; Balode, Bušs 2015, 117–120).

Kalnciems / liet. **Kalnciemas** – miestas Lielupės kairiajame krante, miesto teises turėjęs 1991–2010 m. XVI a. dokumentuose paminėtas Kalnciemo dvaro vardas (*Kalnzeem*), kur vėliau gimęs Kuržemės ir Žiemgalos hercogas Ernstas Johanas Bironas (*von Bühren*). Gyvenvietė išaugo XIX a., kai buvo pradėta gaminti plytas. Vietovardžio kilmė aiški: latv. dūrinys *kalns* ‘kalnas’ + *ciems* ‘kaimas’ (Lv II 20). Šio vietovardžio homonimas žinomas ir šiaurės Latvijoje, netoli Alūksnės, kur buvo Kalnciemo valsčius (*Kalnciema pagasts*), tačiau 1925 m. jo pavadinimas pakeistas kitu panašiu vardu – *Kalnšempju pagasts* (Balode, Bušs 2015, 123).

Tukums / liet. **Tukumas** – miestas Žiemgalos šiaurės vakarinėje dalyje, kartais priskiriamas Kuržemei. Pirmą kartą paminėtas 1253 m. Kuršo padalijimo sutartyje – lotynų kalba *Tuckemen*. Šio vietovardžio etimologija neaiški. Mėginta aiškinti baltiška leksema: < latv. *tukt* ‘tukti, ištinti, padidėti, išaugti’, taigi semantiškai *Tukums* = ‘kažkas, kas ištinęs’, tokiai motyvacijai galėjo įtakos turėti prie Tukumo esančios kalvos.

Egzistuoja net keletas finiškos kilmės hipotezių:

< estų *tukkuma* ‘snausti, gulėti’ (?);

< lyv. *tukku* ‘krūva, kupeta’ + *māgi* ‘kalnas’ = ‘kalvų virtinė’;

< lyv. *tutkam* ‘galas’ + *maa* ‘žemė’, tarsi žymint Žiemgalos ir Kuržemės ribą. Dabartinė lyvių vartojama forma *Tukka-mō* < lyv. *tutkam* + *mō* ‘galo žemė’.

Tenka pripažinti, kad ir šio miesto pavadinimo kilmė tebelieka iki galo neišaiškinta (žr. Dambė 1985, 99; Balode, Hirša 2009, 294; Balode, Bušs 2015, 232–233).

3. Latvijos Žiemgalos hidronimai

Pradžioje pateikiama stambiausių Žiemgalos potamonimų, arba upėvardžių, koncentruota analizė:

Lielupe / liet. **Lielupė** – didžiausia Žiemgalos upė (119 km ilgio), prasidedanti prie Bauskės piliakalnio, sutekanti Mūšai (latv. *Mūsa*) ir Nemunėliui (latv. *Mēmele*).

Pavadinimas abejonių nekelia: < latv. *liela* + *upe* ‘didelė upė’. Istoriniuose žemėlapiuose ši upė vadinama įvairiai: *Kurländische Aa* (‘Kuržemės upė’) // *flumen Semigalliae* (‘Žiemgalos upė’) // *flumen Semigallorum* (‘žiemgalių upė’) // *Semigalie Aa* (‘Žiemgalos upė’) ir kt. Henriko kronikoje paminėta kaip *Missa*, vėliau *Mussa*.

Mēmele / liet. **Nemunėlis** – iš Lietuvos teritorijos netoli Rokiškio išteanti upė vardu *Nemunėlis* (191 km, Latvijoje – 40 km). Endzelynas Latvijos vietovardžių žodyne (Lṽv II) šio potamonimo kilmės neaiškina. Latviams taip pat nesvetima šaknis *Nemun-*: plg. *Nemunēle*, *Panemune* // *Paņemūne*, *Panemunes pagasts* ir kt. Latvių *Mēmele* greičiausiai laikytinas perkeltiniu upėvardžiu: plg. didžiausios Lietuvos upės pavadinimą *Nemunas* (vok. *Memel* / 1253 m. popiežiaus bulėje pirmą kartą paminėta lotynų kalba „Memele vulgariter appellatum“ ‘vietinių vadinama Memele’ / , sen. prūsų *Mīmeli*), kur – greta kitų kilmės galimybių – šaknis hipotetiškai lyginama su liet. būdvardžiu *mėmas* ‘nebylus’, *mėmė*, *memelis*, *mimelis*, latvių *mēms* ‘nebylus’, slavų *nem* ‘t. p.’, liet. *nėmti* ‘netekti žado’ (apie daugelį kitų Nemuno vardo kilmės hipotezių žr. B ū g a RR I 466–468; B ū g a RR II 281; LHEŽ 227; D e m e r e c k a s 1995 ir kt.).

Mūsa / liet. **Mūša** – iš Lietuvos teritorijos išteanti upė (157 km ilgio, Latvijoje tik 24 km). Pavadinimą A. Vanagas (LHEŽ 222) aiškina kaip lietuvių kalbos potamonimą: liet. *mūša* ‘stiprus bangų plakimasis’ < *mušti* ‘veržtis, verstis, plūsti’. Būga (B ū g a RR III, 257–267) pavadinimą *Mūša* bei kitus upių vardus – *Platuo-nė*, *Plonė*, *Švėtė* ir kt. – pateikia tarp Žiemgalos vietų vardų; Kazimieras Garšva (G a r š v a 2019) mano, kad galbūt galima tai interpretuoti ir kaip žiemgališkos kilmės upėvardžius.

Dauguma mažesnių upių pavadinimų baltisto akimis atrodo atpažįstami, pavyzdžiui:

Bērze // **Bērzupe** (Švėtės (latv. *Svēte*) kairysis intakas) < latv. *bērzs* ‘beržas’;

Kaucīte // **Kaucis** (Lielupės kairysis intakas) < latv. *kaukt* ‘kaukti’;

Platone (Lielupės kairysis intakas) < latv. *plats* ‘platus’; plg. liet. *Platuonis*;

Plānīte ir **Mazplānīte** (abu Yslykio (latv. *Īslīce*) kairieji intakai) < latv. *plāns* ‘lygus, lėkštas, negilus’, ‘plonas, laibas, liesas’, plg. liet. *Plonė* – Mūšos intakas. Plg. ir *Plāne* (lotynų *terra Plane*) – buvęs senųjų žiemgalių kraštas, 1254 m. rašoma „ad terram, que Plane dicitur“;

Vilce (Švėtės dešinysis intakas) < latv. *vilks* ‘vilkas’, plg. tos pačios upės vardą liet. *Vilkija*.

Tačiau yra nemažai ir kilmės atžvilgiu abejotinų ar neaiškių potamonimų, pavyzdžiui:

Svēte (Lielupės kairysis intakas) latviams asocijuojasi su dažnai hidronimuose pasitaikančia šaknimi *svēt-* ‘šventas’, tačiau pasirodo, kad lietuvių kalba ši upė vadinama *Švėtė* ir A. Vanago siejama su liet. *švisti*, *švytėti* ‘įgauti šviesumo’ (LHEŽ 338).

Īslīce (Lielupės kairysis intakas) – liet. *Yslykis* / *Yslikis* < ? latv. *īss* ‘trumpas’ + *līcis* ‘īlanka’ (< liet. *linkis* ‘užliejama pieva’, ‘dauba, slėnis; īlanka; lankstas, vin-

gis') (taip Jurgis Šliavas ir A. Vanagas *LHEŽ* 131). K. Būga linkęs aiškinti kaip < ? *Isla* < *Jiesla* (B ū g a RR III 525); plg. ir kitą liet. potamonimą *Paislė* < **Pa-ys-lė*. K. Garšva šį upėvardį mėgina sieti su lietuvių kalbos (bendro su latvių kalba) žodžiu *įsas, ysas* 'trumpas, striukas', o antrąjį vandenvardžio komponentą aiškina veiksmažodžiu *likti* (G a r š v a 2019, 8). J. Endzelyno Latvijos vietovardžių žodyne (*Lvv* I 371) upėvardis *Īslīce* paliktas be etimologijos. A. Vanagas (*LHEŽ* 131, 132) taip pat pripažįsta, kad šios šaknies vandenvardžių kilmė neaiški.

Darybiniu požiūriu į akis krinta su priesaga *-aine* padarytų potamonimų gausa: *Cērpaine, Govaine, Krievaine, Skujaine, Svēpaine, Svētaine* (šie visi yra Tērvetės upės intakai). K. Garšva iškelia hipotezę, kad upėvardžių pavadinimų moteriškosios giminės forma su galūne *-e* taip pat gali būti žiemgalių kalbos palikimas (G a r š v a 2019, 7): plg. liet. *Ūslīkis* – latv. *Īslīce, Māučiuvis* – *Maučuve, Plātuonis* – *Platone, Švitinīs* – *Svitene, Viršītis* – *Viršīte* ir kt. Beje, absolūti dauguma Latvijos upių vardų yra moteriškosios giminės tikriniai žodžiai.

Žiemgaloje didelių vandens telkinių nėra, visgi visus hidronimus kaip seniausius vietovardžius reikėtų aptarti atskirai. Šiame straipsnyje paminėti tik keli ežerų pavadinimai. Tai Žiemgalos giliausio ežero (38 m gylio) vardas *Sventes ezers*, kuris, be abejonės, rodo seną šaknį *svent-* 'šventas' su mišriuoju dvigarsiu *-en-* (latvių kalboje būtų pakitusi šaknis *svēt-*), taigi tai galėtų liudyti išlikusią senųjų žiemgalių (ar lietuvių) fonetinę ypatybę.

Dar vieno ežero pavadinimas, kuris dabartinėje latvių kalboje yra sunkiai paaiškinamas, tai *Zebzus ezers* < latv. dial. *zebre* = latv. bendrinės kalbos leksema *vimba* 'žiobrys'.

4. Oikonimai ir mikrotoponimai

Trumpai apžvelgiant Žiemgalos oikonimus, arba gyvenamųjų vietų vardus, ypač sodybų pavadinimus, galima pastebėti labai margą vaizdą. Motyvacijos atžvilgiu tai gyvenviečių vardai, atsiradę iš hidronimų – daugiausia iš potamonimų (vienas iš seniausių ir plačiausiai paplitusių motyvacijos būdų): *Cerakuste, Iecava, Tērvete, Blīdene* / anksčiau *Blīdiene* ir kt. Buvusių dvarų ir daugelio sodybų pavadinimų pagrindą dažnai sudaro antroponimai, arba asmenvardžiai: *Jūles muiža, Pētermuiža, Agātes muiža, Gaidžiūni, Pāčūni*. Vis dėlto, matyt, daugiausia oikonimų yra padaryta iš įvairios semantikos apeliatyvų, pavyzdžiui: *Augstkalne, Bērzi, Bērzkalni, Mežotne, Oši, Zilīte* ir daugybė kitų.

Kilmės požiūriu didelį oikonimų ir mikrotoponimų margumą galima pademonstruoti vieno Žiemgalos valsčiaus vietovardžiais (Tērvetės valsčius, 1939 m. duomenys, *Pl* II 412²):

Oikonimai – sodybų pavadinimai (suskirstyti grupėmis pagal lokalizaciją):

Amatnieku gals: Ābeles, Bergfeldi, Dabrickis, Jansūni, Meiri, Smiltnieki, Veckalējs, Velēni, Vidiņi, Zikmaņi;

² Šiame straipsnyje J. Plakio vartoti diakritiniai ženklai čia ir toliau dėl techninių priežasčių nežymimi.

Kalnamuižas gals: Auziņas, Čakši, Dumpji, Galiņi, Ķipi, Lapsiņas, Lāči, Leitīši, Lībieši, Pelveži, Pukstēni, Poķi, Sīmenieki, Sprinģupi, Žagatas;

Lejnieku gals: Anšķini, Āķi, Cēsnieki, Ģerķēni, Kalniņi, Labrenči, Lejaslāči, Lempji, Lūsvēri, Pļavnieki, Sedas, Sējēni, Skadiņi, Smukas, Stiekas, Šķindeļi, Šķutes, Tišas;

Miestagals: Baļļas, Bēti, Bieļas, Čuveikas, Dēles, Ērgļi, Garuši, Gaviļas, Jaunzemi, Kalmanis, Kamradži, Klūnas, Krievaiņi, Ķūri, Laugaļi, Lauriņi, Magones, Muzikanti, Pasiļi, Staņģi, Šķitņi, Tīlaiši, Tukumieši, Vezeižas, Vēršmājas, Viļļi, Vērnaudas, Zirņi.

Dvarai (latv. muiža): Bites, Bēsstrummuiža, Jaunā muiža // Taukpodi, Jūles muiža, Kalnamuiža, Mācītāja muiža, Pētermuiža, Ružu muiža, Stēguļu muiža.

Smuklēs (latv. krogs): Baznīckrogs, Bērza krogs, Dumpju krogs, Kalnakrogs, Kūļu krogs.

Malūnai (latv. dzirnavas): Garušu, Skuju // Žurku.

Šio valsčiaus mikrotoponimai, arba žemėvardžiai, taip pat yra labai įvairios kilmės ir semantikos:

Kalnai: *Cukura (Pilskalns), Klosterkalns, Zviedru (Svētais, Vidiņkalns), Cīpes, Šķindeļu, Ķīrkerkalns.*

Slēnī: *Dešiene, Kuņu lāma, PAGRABENES, Zīverenes, Žābrenes.*

Griovos, daubos: *Krieviņu krāce.*

Īlankos: *Spoguļu līcis* ir kt.

Tai daugiausia akivaizdžiai latviškos / baltiškos kilmės vietovardžiai (deja, žiemgališkų leksemų išskirti neįmanoma): *Ābeles, Smiltieki, Veckalējs, Velēni, Vidiņi, Auziņas, Dumpji, Galiņi, Lapsiņas, Lāči, Leitīši, Lībieši, Pelveži, Pukstēni, Žagatas, Āķi, Cēsnieki, Baļļas, Dēles, Ērgļi, Pļavnieki, Sējēni* ir kt. Greta baltizmų pasitaiko ir germanizmų: *Bergfeldi, Bramberģe, Meiri, Zikmaņi* (iš garsesnių ir Lietuvoje gerai pažįstamų vietovardžių minėtinas germanizmas *Rundāle* < vok. *Ruhenthal* < vok. žemaičių *Ruhendhal* 'ramybės slėnis'). Yra minėtame sąrašė ir lituanizmų: *Jansūni* (plačiau žr. 5-ame skyriuje); žymiai mažiau visame šiame regione pasitaiko slavizmų, pavyzdžiui, *Dabrickis*.

5. Potencialūs lituanizmai

Latvijos pietinėje dalyje, ypač Lietuvos pasienyje, gausu galimų, netgi labai tikėtinų lituanizmų. Bene daugiausia tokių užregistruota Panemunės valsčiuje (*Pl* II 228–231):

Karviške – dvaras Panemunėje, dabar viensėdis, *Veršūns* – sodyba Panemunėje, *Bikšaītis* – sodyba Panemunėje, *Ģingalauckis* – sodyba Panemunėje, *Baļčūns* – sodyba Panemunėje: plg. liet. pvd. *Balčiūnas* (*LPŽ* I), *Gaiđžūni* – sodyba Panemunėje: plg. liet. pvd. *Gaidžiūnas* (*LPŽ* I), *Ječkūns* – sodyba Panemunėje: plg. liet. pvd. *Jackūnas* (*LPŽ* I 781) ir *Jeckonių kaimas*, *Kriščūns* – sodyba Panemunėje: plg. liet. pvd. *Kriščiūnas* (*LPŽ* I 1079), *Žiņduls* – sodyba Panemunėje. Neretai pasitaiko lituanizmų ir kituose valsčiuose: *Jaņkūnas* – sodyba Lielsesavoje (*Pl*

II 428): plg. liet. pvd. *Jankūnas* (LPŽ I 802), *Jansūni* – sodyba Tėrvetėje: plg. liet. pvd. *Jansiūnas*, *Jensiūnas*, *Pāčūni* – sodyba Ceraukstėje (Pl II 232), *Ķišķi* – sodyba Skaistkalnėje (E II 36) ir daugelis kt. Nemažai lituanizmų užfiksuota ir tarp hidronimų bei mikrotoponimų, pavyzdžiui: *Girupe* – upė (Iecavos intakas), *Girupīte* – upė Kurmenėje (Pl II 340), *Žurele* – upė, *Žare* – upė, *Ežerelis* – pieva Naudytėje (Pl II 421).

Apie galimus skolinius iš lietuvių kalbos byloja ne tik atitinkama leksika (žr. *Karviške* < liet. *karvė*, *Ķišķi* < liet. *kiškis*, *Veršūns* < liet. *veršis*, *Gaidžūni* < liet. *gaidys*), bet ir fonetinės ypatybės, pavyzdžiui, minkštieji priebalsiai *ķ*, *ġ*, kuriems latvių kalboje istoriškai atliepia *c*, *dz* (plačiau apie tai žr. B a l o d e 2006b), išlaikyti *š*, *ž*, kur latvių dabartinėje kalboje yra *s*, *z*, išsaugoti tautosilabiniai dvigarsiai *an*, *en*, *in*, *un* ir kt.; morfologiniai ypatumai, pavyzdžiui, priesaga *-ūns*. Dauguma iš Panemunėje registruotų oikonimų lituanizmų yra atsiradę iš lietuvių asmenvardžių, kartais vartojamos vienaskaitinės toponimų formos (žr. *Baļčūns*, *Jēckūns*, *Kriščūns*), kai kurie vietovardžiai netgi užrašyti neadaptuota forma (žr. *Jankūnas*). Iš dalies lituanizmus galėtų liudyti ir kitos priesagos, pavyzdžiui, *-išķi* (*Juknišķi*, *Pastališķi*), tačiau ši priesaga būdinga ir Latgalos tarmėms (apie lituanizmus Latvijos toponimuose žr. B a l o d e 1989, 2006a, 2007, 2019; B a l o d e, Š a u d i ņ a 2019).

6. Latvijos Žiemgalos vietovardžių fonetiniai ir morfologiniai ypatumai

Viena iš senųjų žiemgalių kalbos fonetinių ypatybių – anaptiksė, t. y. trumpo vokalinio garso įterpimas po tautosilabinių *r / l* (E n d z e l ī n s 1951, 152–153; R u d z ī t e 1964, 80). Ši ypatybė išnykstanti: Valija Dambė (*Vallija Dambe*) mini, kad XX a. trečiajame dešimtmetyje anaptiksė dar buvo gyva kasdienėje kalboje, bet jau ketvirtajame dešimtmetyje dėl latvių bendrinės kalbos įtakos pradėjo nykti, o apie 1953 m. toks tarimas buvo girdimas tik retkarčiais senų žmonių šnekamojoje kalboje (D a m b e 1959, 413). Šią ypatybę aiškiai rodo gausūs skaičius Žiemgalos mikrotoponimų – minėtieji pavyzdžiai iš Blydenės valsčiaus (D a m b e 1959, 391–452; 2012, 27–71): *Zir^ega lieknis* – pieva < *Zirga-*, *Zir^ega dzelme* – gelmė < *Zirga-*, *Stir^enu pļavele* – pieva < *Stirnu-*, *Ver^etēzis* – pieva < *Vertēzis*, *Kar^ekla lāma* – pieva < *Kārkla-*, *Kar^epu dīķis* – tvenkinys < *Karpu-*, *Dar^aza dīķis* – tvenkinys < *Dārza-*, *Bir^ežu strauts* – upelis < *Biržu-*, *Cūku pur^evs* – raistas < *-purvs*, *Eglītes sar^egs* – miškas < *-sargs* ir kt.

Be to, V. Dambės nuomone, sprendžiant iš toponimų, žiemgalių kalboje, matyt, buvo išsaugoti tautosilabiniai *n*, o vietoj pirminių *k*, *g* buvo tariami minkštieji priebalsiai *ķ*, *ġ*, kurie latvių kalboje virto *c*, *dz*, pavyzdžiui, *Duģis*, *Luģene* (D a m b e 2012, 69). Taigi, žiemgaliai savo kalbos fonetika turėjo būti dar artimesni lietuvių kalbai negu kuršiai (Ibid., 62). Zigmas Zinkevičius mini, kad priebalsiai *š*, *ž* žiemgalių buvo paversti *s*, *z*, ir teiginį iliustruoja istorinėmis vietovardžių formomis: *Sillene* – plg. liet. *šilas*, *Bersenene* – plg. liet. *beržas* (Z i n k e v i č i u s 1984, 356). Tai aiškiai liudija ir šio straipsnio medžiaga: žr. *Mūsa*, *Sventes ezers*,

Zebrus ezers ir kt. Šiuo atžvilgiu žiemgalių kalba, matyt, buvo artimesnė latvių kalbai. Vis dėlto ir fonetiniai žiemgalių toponimų duomenys atskirais atvejais gana prieštaringi.

Iš žiemgalių kalbos galimų morfologinių ypatybių išskirtina charakteringa priesaga *-ene*: jau minėtieji gyvenviečių pavadinimai *Dobele* < **Dobelene* (lot. *Dubelene*, *Dubelone*), *Tērvete* < **Tērvetene* (lot. *Thervetene*, vok. *Terwetein*), *Blīdene* // *Blīdiene* // *Dobene* (pirmą kartą vietovardis paminėtas lotynų kalba *Blidenen* 1272 m. (D a m b e 1959, 394), taip pat ir upė *Blīdene* < liet. *blindė* (*salix caprea*), *Silene* // *Silkalns* (= *Augstkalne*), *Spārnene*, *Zebrene*. Ypač priesaga *-ene* dažna mikrotoponimų daryboje: V. Dambės pastebėjimu, tarp Blydenės valsčiaus pievų pavadinimų net 42,86 proc. visų darinių yra padaryti su priesaga *-ene* (Ibid., 62–68): *Alksnene*, *Bucene*, *Cepurene*, *Cinene*, *Duburene*, *Griķene*, *Līdacene*, *Līdzumene*, *Nabadzene*, *Puķene*, *Smildzene*, *Strautene*, *Talcene*, *Uozuolene*, *Mazā dakterene* ir kt. V. Dambės nuomone, ši priesaga žiemgaliams būdinga bent jau nuo XIII a. (Ibid., 67). Negalima atmesti Z. Zinkevičiaus minėtos prielaidos, kad „dokumentų *-ene* dėl netobulos rašybos gali būti sulietos dvi žiemgalių priesagos *-ene* <...> ir *-iene* <...>“ (Z i n k e v i č i u s 1984, 357).

Literatūroje paminėta dar viena žiemgalių toponimams būdinga priesaga *-uve*: tai istorinės formos *Augegua*, *Padaugua*, *Pelkua*, *Zetzedua* ir kt. (Ibid., 357), tačiau šių dienų faktai liudija vos keletą tokios darybos hidronimų: upė *Audruve* (ir sodyba *Audruves*), *Iecuve* (retai vartojama gretiminė *Iecavos* upės pavadinimo forma), *Maučuve* (plg. tos pačios upės liet. pavadinimą *Maučiuvis*).

Baigiamosios pastabos

Latvijos Žiemgalos toponimus įdomu palyginti su Lietuvos Žiemgalos vietovardžiais, kuriuos yra aprašęs K. Garšva (G a r š v a 2019): „Daugelis Lietuvos Žiemgalos vietovardžių yra lietuviškos kilmės. Jų daryba, motyvacija nesiskiria nuo kitų Lietuvos vietų vietovardžių. Yra tik smulkesni regioniniai požymiai. Galima aptikti ir žiemgalių kalbos pėdsakų, tam kai kur gal įtaką padarė ir latvių, finų kalbos“ (Ibid., 5). Latvijos Žiemgalos vietovardžiai liudija, kad tai daugiausia baltiški (arba latviški) vardai. Didesnių ir senesnių gyvenviečių vardai, ypač vakarinėje teritorijos dalyje, rodo ir galimą finišką kilmę (plg. *Tukums*, *Jelgava*). Deja, jokių žiemgalių kalbos šaltinių neišliko, o ir onomastinių duomenų visai nedaug. Keli rekonstruotos žiemgalių kalbos, kuri Latvijoje, matyt, išnyko XV a. pabaigoje (Z i n k e v i č i u s 1984, 354), fonetiniai ir morfologiniai požymiai pastebimi oikonimų ir mikrotoponimų analizėje: tai dar XX a. pirmoje pusėje gausiai užfiksuoti anaptiksės pavyzdžiai (*Karēkla lāma*, *Karēpu dīķis*), kurių dabartiniais laikais žymiai sumažėjo, ir ypač charakteringa onimų priesaga *-ene* (*Alksnene*, *Bucene*, *Zebrene*). Darybiniu požiūriu į akis krinta su priesaga *-aine* padarytų potamonimų gausa (*Cērpaine*, *Govaine*, *Krievaine*). Su kita tradiciškai žiemgališka laikyta priesaga *-uve* šių dienų Latvijos Žiemgaloje išlikę vos keletas vietovardžių.

Sutrumpinimai

dial. – dialektinė (tarminė) forma

latv. – latvių

liet. – lietuvių

lyv. – lyvių

lot. – lotynų

pvd. – pavardė

plg. – palygink

rus. – rusų

senr. – senųjų rusų

vok. – vokiečių

// – lygiagrečiai vartojami vietovardžiai, gretiminės vietovardžių formos

Literatūra

B a l o d e 1989 – Laimute Balode, “Lituānismi latviešu limnonīmijā”, *Valodas aktualitātes – 1988*, Rīga: Zinātne, 313–325.

B a l o d e 2006a – Laimute Balode, “Vēl daži potenciālie lituānismi Latvijas toponīmijā”, *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*, Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 49–59.

B a l o d e 2006b – Laimute Balode, „Latvijos vietovardžiai su -g-, -k- šaknyje: lituanizmu problema“, *Baltų onomastikos tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 33–45.

B a l o d e 2007 – Laimute Balode, “Par latviešu toponīmijas lituānismu identificēšanas kritērijiem”, *Onomastica Lettica*, 3, Rīga, 5–31.

B a l o d e 2019 – Laimute Balode, “Lituānizmai Latvijos vietovardžiuose”, *Gimtoji kalba*, 11, 3–9.

B a l o d e, B u š s 2015 – Laimute Balode, Ojārs Bušs, *No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca*, Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

B a l o d e, H i r š a 2009 – Laimute Balode, Dzintra Hirša, “On Several Names of Latvian Inhabited Places”, *Балто-славянские исследования*, Москва: Языки славянских культур, 279–299.

B a l o d e, Š a u d i ņ a 2019 – Laimute Balode, Vilma Šaudiņa, “Latviešu un lietuviešu valodas kontakti”, *Latvija: kultūru migrācija*, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 316–344.

B ū g a RR I–III – Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, I–III, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.

B u š s 1988 – Ojārs Bušs, “Vietvārdi stāsta. Zemgale”, *Draugs*, 3, 27.

B u š s 1990 – Ojārs Bušs, “Par etnonīmiem kurši un zemgaļi”, *Onomastica Lettica*, Rīga: Zinātne, 86–91.

D a m b e 1959 – Vallija Dambe, “Blīdienes vietvārdi kā pagātnes liecinieki”, *Veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcelei*, Rakstu krājums. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 391–452.

D a m b e 1985 – Vallija Dambe, “Valodu kontakti Latvijas PSR toponīmijā”, *Baltu valodas senāk un tagad*, Rīga: Zinātne, 85–99.

D a m b e 2012 – Vallija Dambe, *Darbu izlase*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

D i n i 2000 – Pietro Umberto Dini, *Baltu valodas*. No itāliešu valodas tulkojusi Dace Meiere, Rīga: Jāņa Rozes apgāds.

- E II – Jānis Endzelīns, *Latvijas vietu vārdi*. II sēj., *Kurzemes un Zemgales vietvārdi*. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1925.
- E n d z e l ī n s DI – Jānis Endzelīns, *Darbu izlase*, I–IV, Rīga: Zinātne, 1971–1982.
- E n d z e l ī n s 1951 – Jānis Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība
- G a r š v a 2019 – Kazimieras Garšva, „Lietuvos Žiemgalos vietovardžiai“, *Žiemgala*, Mokslo darbai. *Kalbotyra*, 2, 5–12 [prieiga internete: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20192/lietuvos-ziemgalos-vietovardžiai>, žiūrēta 2020-10-20].
- G e r u l l i s 1922 – Georg Gerullis, *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- G r i n a v e c k i s 1968 – Vladas Grinaveckis, „Dėl žemaičių vardo kilmės“, *Kalbotyra*, XIX, 45–50.
- H i r š a 2008 – Dzintra Hirša, “Par dažiem Latvijas pilsētu nosaukumiem (*Bauska* un *Brocēni*)”. *No skaņas un burtu līdz tekstam un korpusam. Sinhronija un diahronija*. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 135. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 21–27.
- K a b e l k a 1982 – Jonas Kabelka, *Baltų filologijos įvadas*, Vilnius: Mokslos.
- K a r u l i s 1983 – Константин Карулис, «Лтш. *Jelgava* ‘Елгава’». *Балто-славянские исследования*, Москва: Наука, 125–128.
- K a r u l i s 1992 – Konstantīns Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, I–II, Rīga: Avots.
- LHEŽ – Aleksandras Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslos, 1981.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XX, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*, I, II. Ats. red. A. Vanagas, Vilnius: Mokslos, 1985, 1989.
- Lvv I–II – Jānis Endzelīns, *Latvijas PSR vietvārdi*. I d. 1. sēj. A–J. I d. 2. sēj. K–Ō, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956, 1961.
- ME – Kārlis Mulenbachs, *Latviešu valodas vārdnīca*, I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Pl II – Juris Plāķis, *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi*. II d. *Zemgales vārdi*. *Latvijas Universitātes Raksti*, Filoloģijas un filosofijas fakultātes sērija, V, Rīga, 1939.
- P l ā ķ i s 1928 – Juris Plāķis, “Vai tautosillabiskais voc. N (+ Cons.) savienojums ir kuršu valodas iezīme?”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 12, 63–100.
- R u d z ī t e 1964 – Marta Rudzīte, *Latviešu dialektoloģija*, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- S a k r a n o w i c z 1896 – J. Sakranowicz, “Zur Grundung der Stadt Mitau, sowie deren Namen: deutsch Mitau, lettisch Jelgava”. *Magazin, hrg. von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft*. Bd. 19, St. 4.
- T h o m s e n 1890 – Vilhelm Thomsen, *Beroringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-letiske) Sprog*. Kobenhavn (Vidensk. Selsk. Skr. 6, Rakke, historisk og filosofisk Afd. I. 1.).
- Z e m ī t i s 2013 – Guntis Zemītis, “Agrīnā valstiskuma veidošanās problemātika Latvijas teritorijā”, *Latvieši un Latvija*, II, Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 13–51.
- Z i n k e v i č i u s 1984 – Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos kilmė*, I, Vilnius: Mokslos.
- T o п о р о в 1975 – Владимир Николаевич Топоров, *Прусский язык*. Словарь А–Д, Москва: Наука.

Laimutė Baluodė

Latvijos Žiemgala: ką liudija vietovardžiai

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *onomastika, vietovardžiai, žiemgaliai, Latvijos Žiemgala.*

Straipsnyje apibendrinamos dabartinės Žiemgalos (latv. *Zemgale*) – vieno iš Latvijos istorinių etnografinių regionų – vietovardžių kilmės hipotezės, pirminė toponimų semantika. Supažindinama su Žiemgalos miestų trumpa istorija ir pavadinimų etimologija: aptariamie tokie miestų vardai kaip Aucė (*Auce*, istoriniuose dokumentuose minėta 1426 m., baltiškos / lietuviškos kilmės vietovardis), Bauskė (*Bauska*, minėta 1443 m., galimai baltiškos / latviškos kilmės vardas), Duobelė (*Dobele*, minėta 1254 m., baltiškos / latviškos kilmės toponimas), Jelgava // Mintauja (*Jelgava* // *Mītava*, minėta 1265 m., hipotetiškos – lyviškos? latviškos? – kilmės miesto pavadinimas), Kalnciems (*Kalneciems*, minėtas XVI a., aiškos latviškos kilmės toponimas), Tukumas (*Tukums*, minėtas 1253 m., labai neaiškos – galimai lyviškos, gal latviškos kilmės vardas). Analizuojami ir Latvijos Žiemgalos didžiausių upių pavadinimai – Lielupė (*Lielupe*), Mūša (*Mūsa*), Nemunėlis (*Mēmele*), kai kurių intakų vardai (*Kaucīte*, *Īslīce*, *Svitene*, *Sesava*, *Platone*, *Svēte* ir kt.). Ypač išskirtina potamonimų darybinė priesaga *-aine*: *Cērpaine*, *Svēpaine*, *Skujaine*, *Svētaine*, *Krievaine*, *Govaine* ir kt.

Straipsnyje trumpai aptariami ir Žiemgalos oikonimai bei mikrotoponimai, tarp kurių yra nemažai skolinių. Didžiausias dėmesys skiriamas lituanizmais, kurių daugiausia Lietuvos ir Latvijos pasienyje: tai potamonimai *Ģirupe*, *Žare*, *Žurele*, pievos pavadinimas *Ežerelis*, oikonimai *Karvišķe*, *Veršūns*. Galimus lituanizmus liudija ne tik leksika, bet ir fonetika (sodybų pavadinimai *Ķišķi*, *Žinduls*), ir morfologija (*Adžūni*, *Gaidžūni*, *Juknišķi*).

Žiemgalos vietovardžiuose užfiksuota žiemgalių tarmei būdinga fonetinė ypatybė – anaptiksė (trumpo vokalinio garso įterpimas po tautosilabinių *r / l*): *Zir^ega dzelme*, *Stir^enu pļavele*, *Kar^epu dīķis*, kurios gyvojoje kalboje nebėra. Žiemgališki toponimai (ypač mikrotoponimai) išsiskiria charakteringa priesaga *-ene*: oikonimai *Blīdene*, *Spārnene*, *Zebrene*, *Dobele* < **Dobelene*, Tērvete < **Tērvetene*, pievų pavadinimai *Cepurene*, *Griķene*, *Puķene*, *Talcene*, *Līdzumene*, *Mazā dakterene* ir daug kitų.

Laimute Balode

Latvian Semigallia: what the Place Names Testify

S u m m a r y

Keywords: *onomastics, place names, semigallian, Latvian Semigallia.*

The article summarizes hypotheses of the origin of place names and the primary semantics of toponyms of the current Semigallia (Lat. *Zemgale*) – one of the historical ethnographic regions of Latvia. The short history of Semigallian cities and the possible

etymology of names are introduced: city names such as *Auce* are discussed (mentioned in historical documents in 1426, place name of Baltic/Lithuanian origin), *Bauska* (mentioned in 1443, a city name possibly of Baltic/Latvian origin), *Dobele* (mentioned in 1254, toponym of Baltic/Latvian origin), *Jelgava*/*Mītava* (mentioned in 1265, place name of hypothetical – Livonian? Latvian? origin), *Kalneciems* (mentioned in 16th c., a place name of clear Latvian origin), *Tukums* (mentioned in 1253, a place name of very obscure – possibly Livonian, or Latvian – origin). Names of the largest rivers in Latvian Semigallia are also analyzed – *Lielupe*, *Mūsa*, *Mēmele*, as well as the names of some tributaries (*Kaucīte*, *Īslīce*, *Svitene*, *Sesava*, *Platone*, *Svēte*, etc.). Particularly distinctive is the derivative suffix *-aine*: *Cērpaine*, *Svēpaine*, *Skujaine*, *Svētaine*, *Krievaine*, *Govaine*, etc.

The article also briefly discusses the oikonyms and microtoponyms of Semigallia, among which there are a number of borrowings. The main attention is paid to Lithuanianisms, which are most abundant on the Lithuanian-Latvian border: river names *Ģirupe*, *Žare*, *Žurele*, meadow name *Ežerelis*, home-stead names *Karvišķe*, *Veršūns*. Possible Lithuanianisms are evidenced by both the phonetics of names (homestead names *Ķišķi*, *Žinduls*) and morphology (*Adžūni*, *Gaidžūni*, *Juknišķi*).

The phonetic feature of the Semigallian dialect – anaptyxis (insertion of a short vocal sound after tautosyllabic *r/l*) – is recorded in the Semigallian placenames: *Zir^ega dzelme*, *Stir^enu pļavele*, *Kar^epu dīķis*. Semigallian toponyms (especially microtoponyms) stand out with a characteristic suffix *-ene*: oikonyms *Blīdene*, *Spārnene*, *Zebrene*, *Dobele* < **Dobelene*, *Tērvete* < **Tērvetene*, meadow names *Cepurene*, *Griķene*, *Puķene*, *Talcene*, *Līdzumene*, *Mazā dakterene* and many others.

L a i m u t e B A L O D E
 Latvių kalbos institutas
 Latvijos universitetas
 Akadēmijas laukums 1,
 LV-1050 Rīga
 Latvija
 [laimute.balode@lu.lv]

Helsinki universitet
 Unioninkatu 40 B
 FI-00140 Helsinki
 Suomija
 [laimute.balode@helsinki.fi]

Straipsnis gautas 2020 m. lapkričio 3 d., priimta 2020 m. lapkričio 20 d.
Received 3 November 2020, accepted 20 November 2020.